

A TERMÉSZETVÉDELEM ÜGYE MAGYARORSZÁGON

A MODERN természetvédelem megalapítója és igazi hazája az Észak-amerikai Egyesült államok, és klasszikus példája a Yellowstone National Park. Sárgakőnek azért nevezték el a parkot, mert hegyeinek sziklái feltűnő sárga színűek, nemzetinek pedig azért, mert Washingtonban 1872 március i-én kongresszusi határozattal alapították „a népek hasznára és örömére“, miként ezt főbejáratának kapuján ma is hirdetik a vésett betűk. A 867.801 hektár területű rezerváció legnagyobb része az Unió legzordabb és leglakatlanabb államának, Wyomingnak földjén fekszik, de kisebb részében átnyúlik Montana és Idaho földjére is.

Bátran mondhatjuk, hogy egyike a szabad természet legszebb birodalmainak. Ember sohasem pusztított ezen a területen, a fák sohasem láttak fejszét, az állatok fegyvert, a sziklák csákányt. Az általában körülbelül 2000 méter magasságban fekvő fennsíkot mély völgyek szelik keresztül és több mint 3000 méter magasra emelkedő hegycsúcsok díszítik. A hegyek között fekszik a Yellowstone-tó és a nagy tavon keresztül fut a Yellowstone-folyó vize, mely a világhírű kanyonokban siet tova. Vízesések, hőforrások, 81 gejzír és a Mammut Hot Springs terrasza a legszebb és legnevezetesebb földtani jelenségek a Yellowstone-parkban.

Később más rezervációkat is kihalásoltak az Unió területén természetvédelmi célzattal s ma nem kevesebb, mint 22 nemzeti park szolgálja ott a természetvédelmet, amelyek területe jóval több, mint három millió hektár, körülbelül Csonka-Magyarország területének harmadrésze. Mennyire véreben van az U. S. A. polgárainak a természetvédelem, legjobban mutatja, hogy az 1900-ban az államszövetségbe vont Hawai- vagy Sandwich-szigeteken már 1916-ban 62.200 hektárt rezerváltak természetvédelmi célra s ez azóta a Hawai National Park nevet viseli.

Ekkora és sokféle elszórt terület központi igazgatásra szorul s valóban már évek óta a National Park Service igazgatja, amelynek igazgatója évenként jelentést ad ki. Az amerikai nemzeti parkokat évente milliók látogatják, és újabban, mióta a városi lakosság pihenés és üdülés céljaira mind nagyobb számban keresi fel a szabad természetet, tanyákat és fogadókat építettek azok számára, akik huzamosabb időt töltenek a nemzeti parkokban a szabad természet öln.

Európa csak későn és óvatosan követte az amerikai példát. Ez könnyen érthető, hiszen itt, kivált a hetvenes évek Amerikájához viszonyítva, sokkal nagyobb volt a népsűrűség, kevés a lakatlan vadon,

a civilizáció minden talpalatnyi földet igába fogott, amelyhez hozzáférfhetett. Ezenkívül Európa természetvilága nem őríz olyan számban világhírű természeti érdekességeket, mint a még fiatal Unió, itt nincs mammutfenyő, amelynek némely példánya 5000 évet látott és másfél száz méter magasra nőtt, itt már nem legelnek sehol sem bölénycsordák, még az állatkertekben is rövid már az európai bölény jövője.

Ennek következménye, hogy csak Svédország és Svájc rezerválhatott amerikai rendszerű nemzeti parkokat. Egyik a messze északon szakíthatott ki olyan österületeket, amelyekkel aránylag kis áldozattal megvalósította a természetvédelmi célt, a másik Unterengadin leglakatlanabb 100 négyzetkilométerét adta bérbe erre a célra a Schweizerische Naturforschende Gesellschaft-nak, amely kötelezte magát, hogy az érintett községek elmaradó jövedelmét évente pótolja.

Másutt a szaporodó népesség ellátása és a történelmi érzék útját állta annak, hogy amerikai mintára rezerváljanak nemzeti parkolóit. De a modem naturalizmus hazája, Anglia, a természetes, ma is angolnak nevezett parkok szülőföldje, megtalálta a módját, miként egyeztethető össze az évezredek múltú európai humanizmus a modem és amerikai naturalizmussal. Élén Westminster hercegével olyan szövetséget alakított a természetvédelmi cél elérésére, amely már nevével — The National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty — kifejezi, hogy történelmi alapon igyekezik megoldani a természetvédelem ügyét, amely így a természeti emlékek védelmévé módosulva, Európában is alkalmas széles körben felkelteni az érdeklődést.

Anglia példáját követte Franciaország is, ellenben Németország ismét más rendszert dolgozott ki a természetvédelem megvalósításának céljára. Vannak ugyan Németországban is rezervádók, bár ezek számára ott nem használatos a nemzeti park elnevezés, mint például a Lüneburger Heide egyik része, a leglakatlanabb, hiszen a 170 négyzetkilométeren csak 600 lélek lakik. Azonban a németek legfőbb természetvédelmi tevékenysége az egyes, ritkább vagy ritkuló, érdekes növény- és állatfajok különleges védelme. Németországban, Ausztriában és Svájcban részben a tudományos, részben a természetkedvelő gyűjtőtevékenység talán az egész világon a legintenzívebb s különösen amióta a turistáskodás sohasem látott méreteket öltött, a szebb és érdekesebb növény- és állatfajokat egyre nagyobb mértékben fenyegeti a végveszély. Ennek elkerülését Németország azzal véli elkerülhetőnek, hogy részben tiltó rendelkezésekkel, részben tudományos felvilágosítással rá akarja szoktatni a közönséget és a gyűjtőket a veszélyeztetett fajok kíméletére. Valóban Németországban és általában német földön sok őr akad már a turisták között, akik figyelmeztetéssel, ha kell feljelentéssel védik meg szülőföldjük természeti ritkaságait és szépségeit a barbárlelkűek rombolásától.

Magyarországot nem egyszer elérték a természetvédelmi mozgalmak hullámai, de ezek hatása itt — kevés kivétellel — egy-egy cikkben enyészett el. Mindazonáltal nem mondhatjuk, hogy a gyakorlati természetvédelemnek is már a múltban meg ne találók a csiráit. Sajátságos módon éppen a fakultusz nagyon mélyen megragadta a múlt században a magyarság vezető köreit. Már gróf Széchenyi Ist-

ván felemelte szavát az öreg fák kímélete érdekében. „Ha meggondoljuk, — írja a legnagyobb magyar — mily külön és ellenkező esetek fordultak meg századi lombosok árnyékai alatt, mennyi boldogságnak és kinnak voltak tanúi, mily jó és rossz idők váltakoztak felettük, hány nemzedéket láttak emelkedni és lelépni ismét..., lehetetlen azokat, tán nem minden érzésnélkülieket s tán atyáink által ápoltakat minden illetődés nélkül végzetre kárhoztatnunk.“

Főúri kertekben, parkokban többnyire távol a városi zajtól még most is több olyan hatalmas öreg fa áll, amely nagyatyáink bájos biedermeier lelkének emlékét hirdeti. Dréher Jenő martonvásári parkjában Beethoven szobra mellett óriási fekete nyár az emléke azoknak a boldog óráknak, amelyeket alatta töltött Beethoven Brunsvik Teréz grófiló társaságában. Békés megyében Gyulán gróf Almássy Dénes parkjában áll Erkel Ferenc platánja. Erkel Ferenc atyja a Wenckheim grófok gazdatisztje volt Gyulán s a park akkor még a Wenckheimok tulajdona. Gyulán született a Himnusz és a Bánk bán opera zenéjének szerzője és később oda járt pihenni Budapestről. A kastély hatalmas platánja alatt szeretett üldögelni s ott nem egy dallam született meg a zeneszerző agyában. A fán emléktábla hirdeti: Erkel Ferenc 1860-ban a Nemzeti Színház szünete alatt itt komponálta a Bánk bán operát.

Ahol nem akadt ilyen kétségtelenül történelmi vonatkozású fa, ott az öreg fákhöz a költészet komponált történelmet. így támadt a romhányi és diósgyőri török mogyorófa mondája, így a hédervári Kont-fa, a kámaházi Attila-fa, az akarattyai szilfa legendája. A fakultusz eredménye az is, hogy kiváló személyek emlékét fával jelölték meg, vagy úgy, hogy fára emléktáblát függesztettek, mint a Margitszigeten Arany János tölgyére, a tamási vadaskertben Vas Gereben tölgyére, vagy úgy, hogy az illető emlékére fát vagy ligetet ültettek, ilyenek például az Erzsébet királyné emlékére ültetett fák és ligetek.

Míndez természetesen tulajdonképpen még nem természetvédelem abban az értelemben, ahogyan a nemzeti parkok hazájában, Észak-Amerikában értelmezik a természetvédelmet. De kétségtelen, hogy olyan természetkultusz rejlik benne, amelyből ki lehet fejleszteni és nevelni a magyar természetvédelem alapját.

Közelebb jár a nyugati államok természetvédelméhez az a madárvédelmi mozgalom, amelynek Hermán Ottó rakta le alapjait. Bizonyos, hogy mindeddig Hermán Ottó volt az egyetlen, aki a természetvédelem ügyét legszerencsésebben mozdította elő Magyarországon. Ezt az eredményt annak köszönheti, hogy olyan népszerű alapokra építette madárvédelmi törekvéseit, amelyek szinte kiirathatlanok a magyarság szívéből. A madárkultusz nagyon ősi hagyaték a magyarság körében. Ma már ugyan csak töredéknek mondható, ami még él belőle. De a falvak kéményén és a tanyák fára emelt kerekén védelmet talál a gólya, noha nem is olyan ártatlan, mint vélnők, az eresz alatt pedig faluban, városban fecske fészkel és a fecskét mindenütt Isten áldásának tartják.

Hermán Ottó munkásságának eredménye, hogy Magyarország madárvilágát intézményesen tanulmányozzák és hogy a madárvilág

népszerűvé lett országszerte olyan terjedelemben, mint talán semmiféle más állat- vagy növénycsoport. A madarak hasznáról és káráról írt népies munkája korának egyik legolvasottabb könyve volt s megjelent a nyugati nemzetek nyelvén is. A Magyar Ornithológiai Központ azóta is Hermán szellemében folytatja a madárvédelmet és a madarak tanulmányozását. De talán több gyakorlati érzékkel. Ennek köszönhető az énekes madarak védelmére készült fészekodúk elterjedése és az első olyan madárvédelmi törekvés, amely a nyugati értelemben vett természetvédelem fogalmának megfelel. Ez t. i. a kisbalatoni kócsag védelme. A kócsagnak is van Magyarországon bizonyos történelmi vonatkozása múltja. A régi időkben a főúri kalpagnak ez volt legszebb és legkedveltebb díszje. A régi sólymászoknak is egyik legfőbb vadja a kócsag volt.

A magyar természetvédelem megvalósítására irányuló intézményes törekvések csiráit az erdészetben találjuk meg. Ez könnyen érthető, hiszen az erdészet egész munkaköre olyan szorosan kapcsolódik a szabad természethez, hogy ha valakinek van módja a természet megkedvelésére, az mindenesetre elsősorban az erdész. Más termelési ágakban mindent elnyom a hasznosítás jelszava. Az erdész mindenkor altruista volt és az is marad, mert már azzal a tudattal fog munkájához, hogy nem magának, hanem a következő nemzedéknek dolgozik. Tehát az erdész hivatásánál fogva érti és érzi, mi az értéke a természetvédelemnek még a haszon érdekében is.

Ez a magyarázata annak, hogy Magyarországon a természetvédelem érdekében megindult mozgalmak iránt az erdészet körében támadt fel a gyakorlati érdeklődés és így ellentétben a nyugati országokkal, nálunk a természetvédelem a földművelésügyi tárca hatáskörébe került. De talán személyi okai is vannak ennek. Senki sem mutatott Magyarországon annyi megértést a természettudományi törekvésekkel szemben, mint Darányi Ignác. Darányi volt az első államférfi Magyarországon, aki a természetvédelmi mozgalmakat is megértette és támogatta s bár kétségtelen, hogy az ő idejében még meglehetősen kiforratlan volt a magyar természetvédelem ügye, arra is elszánta magát, hogy törvényes intézkedésekkel biztosítja a természetvédelmet Magyarországon. Ez az elhatározása nem valósult meg, de törekvése non is múlt el nyomtalanul.

Darányi szemelte ki a magyar természetvédelem ügyének mozgatójává és megszervezőjéül Kaán Károlyt. És Kaán Károly akkor is, azóta is leglelkesebb szószólója a nyugateurópai típusú természetvédelem megszervezésének Magyarországon. Még 1909-ben jelent meg „A természeti emlékek fenntartása“ című munkája, majd ezt követte 1914-ben „A természetvédelem és természeti emlékek fenntartásának kérdéséhez“ címen egy nagyobb tanulmány. A folytatást és a gyakorlati megvalósítást egyelőre megakadályozta a háború.

A háború után megcsonkult országban sokáig nem gondolható más a természetvédelemre, mint legfeljebb a természet szakszerű kutatói. De azok is inkább csak elméletben. Viszont a kisebb ország területén sokkal feltűnőbbé váltak azok a vidékek, amelyek úgy ahogy még megmaradtak ősi, természetes állapotukban. A botanikusok és

a zoológusok munkássága hamarabb és könnyebben talált visszhangra a közönség, kivált a helyi érdekeltségek körében. Ma már nemcsak a szakember tudja, hogy például az Alföld természeti állapota mennyire megváltozott a lecsapolások és a vízszabályozások következtében. Hogy a hajdan végtelen pusztá most már csak néhol maradt meg olyan ősiségben, amilyenben évszázadok előtt volt.

Ennek következtében felbukkantak Magyarországon is a nagyobb területek rezerválására irányuló természetvédelmi tervezetek. Az elsők között az őslápok rezerválása nemzeti park vagy mint Németországban nevezik természetvédelmi park (Naturschutzpark) alakjában. Később az őskori emlékekről nevezetes barlangok védelme is felmerült az irodalomban. Végül az utóbbi években a Badacsony kapcsán széleskörű vita indult meg a Balaton történelmi és természeti emlékeinek védelmére.

Elfogultság nélkül mondhatjuk azonban, hogy ma talán kevésbé jól áll a természetvédelem ügye Magyarországon, mint állott a háború előtt. Éppen ezért határozottan örvendetes jelenségnek mondható, hogy Kaán Károly felvette a természetvédelem fonalát ott, ahol az a háború miatt elszakadt és tekintélyes kötetben „Természetvédelem és a természeti emlékek“ címmel mindazt összefoglalta, amit ma erről a kérdésről tudnunk kell és megvalósítani lehet.

Kaán Károly munkájából látszik, mennyit haladt elméletben Magyarországon a természetvédelem ügye és mennyire megérett már a gyakorlati megvalósításra. Itt most már a természetvédelmi ugyanolyan értelemben szerepel, mint a nyugati államokban s külön fejezetek ismertetik azokat a természeti tájakat, amelyek rezervádóra alkalmas és ajánlatos helyek.

De egyszersmind az is kiderül Kaán Károly munkájából, hogy Magyarországon mind a természet, mind a társadalom szempontjából nagyon nehéz probléma a természetvédelem. Külföldi példákból tudjuk, hogy kis terület nem alkalmas rezervációnak. Ilyen helyen a természet a környező vidék átalakulásának hatása alatt nem tartja meg ősi természeti állapotát, hanem maga is átalakul. Magyarországon Szegeden az Ásotthalmi erdőben rezervált 29 hold mutatta meg, hogy mennyi különleges figyelmet kíván a rezerváció, ha valóban meg akarjuk őrizni ősi állapotában. Még kevésbé van kilátás arra, hogy lápterület lenne rezerválható az egész környék védelme nélkül.

Míndezt óvatosságra int. Kevesebb, de jól megválasztott és kellő környékkel biztosított rezerváció ajánlatosabb célkitűzésre a természetvédelmi mozgalomban, mint a sok apró. Kaán Károly elsősorban a kiskunsági ősturjánokat, a bátorligeti nyírlapot, a Kis-Balatont, a tiszakisfaludi szigetet, a Baláta-tavat, a Tihanyi-félszigetet, a Szent György-hegyet, a Badacsonyt, Ipolytamóc ősföldtörténetileg érdekes darabját, valamint néhány barlangot ajánl védelemre.

Hogy mindennek lehet, sőt a jövőben lesz is gyakorlati „haszna“ is, a tájszépség jelentőségének fejtegetésével és a műemlékek környezetének helyes kiképzésével bizonyítja. A történelmileg sokkal képzetesebb magyarság lelkéhez szerencsésen folyamodik a szerző, mert a történelmi emlékek természeti környezetének szépségén át legkönny-

nyebben megérti és belátja a természeti táj védelmének fontosságát is. Aki látta a somlói vagy más szépen „foglalt” várat és akit megriasztott már a nógrádi vár kietlen környéke, az hamarosan észreveszi, hogy Kaán Károly ezekben nagyon értékes útmutatást ad a természetvédelem megkedveltetéséhez.

Különben korunkban a természetvédelem ügyét mindennél jobban előtérbe tolja a nálunk is mindinkább nagyobb tömegeket mozgósító turistáskodás. Tudjuk, hogy a turistamozgalom már eddig is összeütközésbe került régebbi és már szabályozott, de a turistáskodásra figyelmet nem fordító intézkedéssel. Például a vadászat érdekei nem egy ponton állják útját a turisták kívánságainak. Amióta a turistaság Magyarországon szervezetileg munkálkodik, egyre jobban elérhető, hogy tömegnevelő hatást gyakoroljon éppen olyan körökben, amelyek egyébként ilyen eszmék számára nehezen hozzáférhetők. Ezzel adva van a magyarországi természetvédelmi mozgalmak társadalmi megszervezésének lehetősége is.

Kaán Károly természetvédelmi egyesületben látja a magyarországi természetvédelem ügyének megoldásához vezető út végső állomását. Ez a külföldi példák alapján is kétségtelen. Ahol külföldön eredményt ért el a természetvédelem, mindenütt egyesületileg szervezve és szervezkedve vívta ki a célt. A természetvédelmi egyesületre Magyarországon is szükség van s erre az egyesületre fontos feladat vár.

A természet modern kultusza mindenütt abban az arányban növekedik, amint előrehalad a városiasodás. Miként a falusi, tanyai ember a városba törekszik, azonképpen a városban felnőtt ember a szabad természetet keresi. Ez a jelszava már a rokokó korszaka óta, amikor először hangozott el az újkorban Rousseau jelszava : Vissza a természethez! Amíg csak a polgári osztály számára kellett gondoskodni erről a „természetről”, elég volt a villa és a nyaralás. Ma azonban, mikor a munkás és a kistisztviselő is megkívánja a maga vasárnapi és szabadságos „természetét”, szükség van nemzeti parkokra. Ezzel a természetvédelem nálunk is elérkezett olyan feladatok megoldásához, amelyek törvényhozási intézkedést kívánnak.

Svájc, mint említettem, bérbeadta a természetkutatók egyesületének Unterengadin ioo négyzetkilométerét. És az egyesület vállalkozott az érdekelt falvak lakosságának anyagi kárpótlására. Akár állami, akár egyesületi megoldáshoz jut Magyarországon a rezervációk dolga, ebben a példában adva van a gyakorlati megoldásnak egyik nálunk is lehetséges módja, ha a megszervezett természetvédelem bekapcsolódik a turistamozgalomba. Egyszersmind hivatva van a turistamozgalmat bizonyos irányban megnevesíteni.

A természetvédelem ügye ma már Magyarországon sem pusztán néhány természetkutató jámbor álma, nem is többé csak a biedermeier álmodozó naturalizmus költészete, hanem a gyakorlati élet követelte olyan feladat, amelynek megoldása a társadalom széles köreinek érdeke.

RAPAICS RAYMUND